

PIERĀDĪŠANAS NASTA ATBILDĪBAS PAR VAINOJAMU RĪCĪBU PIEMĒROŠANĀ

THE BURDEN OF PROOF IN DETERMINATION OF FAULT-BASED LIABILITY

Edijs Brants, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

In this article, the author analyses the burden of proof in determination of fault-based liability. The main focus is placed on the first prerequisite of civil liability – fault, which can be defined as non-compliance of the factual conduct with the required standard of care (in form of negligence or intent). Currently, the aspect of burden of proof regarding fault is quite unclear in Latvian private law. Therefore, in this article the author answers the fundamental question: which party has the legal duty to prove the prerequisite “fault” (or its absence) according to the Civil Law? Additionally, the author will also outline the peculiarities of burden of proof in both tort law and contract law.

Atslēgvārdi: civiltiesiskā atbildība, vaina, vainas prezumpcija, pierādīšanas nasta.

Keywords: civil liability, fault, presumption of fault, burden of proof.

1. Pierādīšanas nastas sadalījums Civillikumā

Mūsdienās savu aktualitāti nav zaudējusi kādreiz prof. V. Bukovska izteiktā atziņa, ka civilprocesa noteikumi par pierādīšanas pienākuma (*onus probandi*) sadalīšanu starp prāvniekiem ir visai trūcīgi.¹ Tāpat jāpiekrīt savulaik A. Gasmana un A. Nolkena izteiktajai domai, ka civilprocesa pamatnoteikums – prasītājam jāpierāda sava prasība un atbildētājiem savas ierunas – ir tīri formāls, jo katrā konkrētā gadījumā vēl rodas jautājums par to, kādi fakti isti jāpierāda prasītājam un kādi atbildētājam. Kā norādījuši abi pieminētie autori, *šis jautājums ietilpst materiālo tiesību laukā, un Baltijas guberņu Civillikumos par to ir daudz noteikumu*². Iepriekš minētais pamatnoteikums mūsdienās ir palicis nemainīgs. Atbilstoši Civilprocesa likuma³ 93. panta pirmajai daļai *katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus. Prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatotību. Atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotību*. Līdz ar to, lai noskaidrotu jautājumu, kam vispārējā (vainā balstītajā) atbildības modeli ir jāpierāda iespējamā tiesību aizskārēja vainojama rīcība jeb vaina (vai

¹ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 764. lpp.

² Turpat.

³ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. Publicēts 03.11.1998. Latvijas Vēstnesis, 03.12.1998., Nr. 326/330; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 23.

tās neesība), ir jāaplūko vispārējais materiālo tiesību regulējums, t. i., Civillikums⁴ (turpmāk – CL).

Apskatot CL Saistību tiesību daļas trešās nodaļas pirmo apakšnodaļu “Neatļauta darbība un vainas pakāpes”, iezīmējas divas normas, kas tiešā vai netiešā veidā regulē pierādīšanas jautājumu. Pirmā no tām ir CL 1635. panta trešā daļa: *Ja šā panta otrajā daļā minētā neatļautā darbība izpaudusies kā noziedzīgs nodarījums pret personas dzīvību, veselību, tikumību, dzimumneaizskaramību, brīvību, godu, cieņu vai pret ģimeni, vai nepilngadīgo, pieņemams, ka cietušajam šādas darbības rezultātā ir nodarīts morālais kaitējums. Citos gadījumos morālais kaitējums cietušajam jāpierāda.* Kā redzams, citētā norma neregulē vainojamas rīcības (vainas), bet gan morālā kaitējuma pierādīšanas aspektu, nosakot, kādos gadījumos tas ir pieņemams (prezumējams) un kādos tas ir jāpierāda cietušajam. Autors šajā ziņā pievienojas *Dr. iur. D. Oses* izteiktajai atziņai, ka *[..] Civillikuma 1635. panta trešajā daļā ir ietverta tikai morālā kaitējuma fakta prezumpcija, bet nevis civiltiesiskās atbildības prezumpcija. Atbilstoši Civillikuma 1635. panta trešajai daļai civiltiesiskās atbildības kritērijus – tiesību aizskārēja prettiesisku, vainojamu rīcību un cēloņsakarību starp prettiesisko rīcību un kaitējumu – joprojām ir jāpierāda prasītājam, un par pierādītu ir uzskatāms tikai morālā kaitējuma fakts.*⁵

Otra norma ir CL 1644. panta pirmā daļa: *Kas otram nodara kaitējumu bez ļauna nolūka, ja viņš par šo kaitējumu ir vainojams, pielaiž neuzmanību.* Rūpīgi izlasot šīs normas tekstu, var rasties iespaids, ka tā noteic vispārēju vainas prezumpciju. Proti, ja konkrētie lietas apstākļi nenorāda uz ļauna nolūka esību, tad sāk darboties prezumpcija, ka iespējamais tiesību aizskārējs pielaidis neuzmanību. Attiecīgi šāds pieņēmums aizskārējam būtu jāatspēko. CL sistēmiskā skatījumā novērojams, ka prezumpcijas ielasīšanai šajā normā var kalpot arī apsvērums, ka CL Saistību tiesību daļas trešās nodaļas pirmajā apakšnodaļā “Neatļauta darbība un vainas pakāpes” vainas pakāpju definēšana tiek iesākta vispirms ar ļaunu nolūku, tad pārejot pie rupjas neuzmanības un noslēdzot ar vieglu neuzmanību. Tas varētu vedināt domāt, ka ikvienā situācijā būtu jānovērtē situācija šādā secībā: ļauns nolūks, rupja neuzmanība, viegla neuzmanība. Tomēr zināmu mulsumu rada panta piebilde, ka par šo kaitējumu tiesību aizskārējam tik un tā jābūt vainojamam.

Prof. K. Torgāns citēto normu apzīmē kā “īpatnēju noteikumu”, piebilstot, ka šī prezumpcija nav droša, jo nav tieši ierakstīta likumā.⁶ Šajā aspektā var tikai piekrist prof. K. Torgāna norādītajam, un šeit būtu vērā ņemama šāda Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta kādā lietā paustā tēze: *Lai atzītu, ka pastāv likumiska prezumpcija, šādam civillietā nozīmīga fakta esības pieņemumam ir jābūt tieši noteiktam likumā.*⁷ Arī prof. K. Čakste savulaik norādīja, ka vainas prezumpcija pastāv tikai likumā noteiktajos gadījumos.⁸ Tomēr, neraugoties uz to, ka Latvijas tiesību literatūrā atrodams viedoklis, ka pēc vispārējā principa

⁴ Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. Publicēts 20.02.1937. Valdības Vēstnesis, Nr. 41.

⁵ Ose D. Pierādīšanas process un tā izņēmumi civilprocesā. Jurista Vārds, 15.12.2015., Nr. 49 (901).

⁶ Torgāns K. Saistību tiesības. Otrais papild. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 162. lpp.; agrāk šajā ziņā prof. K. Torgāns norādīja: *Civillikumā nav norādes par šādu prezumpciju. Taču jāatzīst, ka pēc ilgstošiem un nesekmīgiem mēģinājumiem nedefinēt vainu citas iespējas arī nebija.* Sk.: Torgāns K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. Jurista Vārds, 31.05.2005., Nr. 20 (375).

⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 09.12.2019. spriedums lietā Nr. SKC-318/2019.

⁸ Sal.: Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 197. lpp.

tiesību aizskārēja vaina ir jāpierāda cietušajam,⁹ mūsdienu Latvijas tiesu praksē atrodami gadījumi, kuros šī vispārējā prezumpcija tiek piemērota, tiesām atsaucoties uz minēto CL 1644. panta pirmo daļu. Tā, piemēram, kādā lietā Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas secināja: *Tiesas kolēģija piekrit pirmās instances tiesas secinājumam, ka konkrētais tiesību aizskārums izdarīts bez ļauna nolūka, tātad sāk darboties prezumpcija, ka aizskārējs pielaidis neuzmanību [..] vaina pierādāma, izejot no vainas prezumpcijas, jeb persona atzistama par vainojamu, ja tā nepierāda savu nevainojamību.*¹⁰

Prof. J. Kārklīšs norādīja, ka šī viedokļa par vispārējo vainas prezumpciju civiltiesībās sakne meklējama padomju laiku civiltiesībās, kur šāda prezumpcija tika paredzēta Latvijas PSR Civilt kodeksa 229. panta pirmajā daļā (līgumtiesību kontekstā) un 465. panta otrajā daļā (deliktu tiesību kontekstā).¹¹ Attiecīgi Latvijas PSR Civilt kodeksa 229. panta pirmā daļa noteica: *Persona, kas nav izpildījusi saistību vai izpildījusi nepienācīgā veidā, ir mantiski atbildīga tikai tad, ja viņa ir vainīga (nolūks vai neuzmanība), izņemot likumā vai līgumā paredzētos gadījumus. Vainas neesamība ir jāpierāda personai, kas saistību pārkāpusi.*¹² Kā norādīts šī panta komentārā, *personas vaina ir viens no obligātajiem nosacījumiem, kas nepieciešams, lai rastos pienākums atlīdzināt zaudējumus (224. p.). [..] 229. p. vadās no parādnieka vainas prezumpcijas, kas nozīmē, ka civiltiesiskajā atbildībā pretēji kriminālatbildībai prezumē parādnieka vainu, ja parādnieks nav saistību izpildījis.*¹³ Savukārt 465. panta otrā daļa noteica: *Kaitējuma nodarītājs atbrīvojas no tā atlīdzināšanas, ja pierāda, ka kaitējums nav nodarīts viņa vainas dēļ.*¹⁴ Šī panta komentārā norādīts: *Kaitējuma nodarītāja vaina arī ir kaitējuma atlīdzināšanas pienākuma priekšnoteikums. [..] Kaitējuma nodarītāja vaina tiek prezumēta. Lai atbrīvotos no kaitējuma atlīdzināšanas, kaitējuma nodarītājam jāpierāda, ka kaitējums nav nodarīts viņa vainas dēļ.*¹⁵ Kā tālāk norādīja prof. J. Kārklīšs, pēc CL spēka atjaunošanas citi tiesību zinātnieki šo Latvijas PSR Civilt kodeksā nostiprināto pozīciju ir nekritiski pārņēmuši, lai arī iepriekš piesauktajām Latvijas PSR Civilt kodeksa normām līdzīgas normas CL nav iestrādātas.¹⁶ Līdz ar to, lai izprastu CL 1644. panta pirmās daļas ideju, ir “jārok dziļāk”, lūkojoties vēsturiskajā regulējumā.

⁹ Torgāns K., Kārklīšs J. Civiltiesiskās atbildības modeļi pēc vainojamības pazīmes. Jurista Vārds, 08.09.2015., Nr. 35 (887); Ose D. 2015.

¹⁰ Sk.: Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 18.05.2018. spriedums civillietā Nr. C39119515 (stājies likumīgā spēkā). Autora ieskatā, šeit apelācijas instances tiesa varēja minēto strīdu atrisināt uz stingrās atbildības pamatiem, pamatojoties uz konkrētā sadarbības līguma raksturu, kas noslēgts starp cietušā bērna likumisko pārstāvi (vecāku) un pirmsskolas izglītības iestādi – tas paredzēja tostarp iestādes pienākumu nodrošināt bērna drošību. Neraugoties uz to, konkrētajā gadījumā notika nelaimes gadījums – cietušais bērns, atrodoties uz sporta līdzekļiem un izpildot skolotājas norādījumu nokāpt no līdzekļiem, guva miesas bojājumus – tika daļēji izsisti priekšējie divi kaula zobi.

¹¹ Kārklīšs J. Idea of Strict Liability in Private Law. Grām.: LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 10. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 2017, 182. lpp.

¹² Autoru kolektīvs P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes profesora, juridisko zinātņu doktora J. Vēbera vispārīgā redakcijā. Latvijas PSR Civilt kodeksa komentāri. Rīga: Liesma, 1979, 305. lpp.

¹³ Turpat, 306.–307. lpp.

¹⁴ Turpat, 595. lpp.

¹⁵ Turpat, 597. lpp.

¹⁶ Kārklīšs J. 2017, 182. lpp.

2. Pierādīšanas nastas sadalījums Baltijas vietējo civillikumu kopojumā

Aplūkojot CL 1644. panta priekšteci – Baltijas vietējo civillikumu kopojuma (turpmāk – BVCK) 3294. pantu –, redzams, ka attiecīgais BVCK pants saturēja šādu normu: *Ikviens nelikumīga darbība, kas izdarīta bez ļauna nolūka (3290. p.) atzīstama, ciktāl to var pieskaitīt tās izdarītājam par vainu, tikai par neuzmanību (culpa), neizšķirot, vai tā notikusi aiz draiskulības vai pārgalvības, bez ļauna nolūka, vai aiz vieglprātības, paviršības, slinkuma vai nepieskaitāmas nezināšanas.*¹⁷ Tiktāl varētu arī apgalvot, ka CL 1644. panta pirmā daļa pirmšķietami ir vienkārši neveiksmīgi formulēta, jo vēsturiskās normas tekstā šādas prezumpcijas ielasīšana ir pat sarežģītāks uzdevums. Taču šāds apgalvojums varētu būt krietni pārsteidzīgs. Bez BVCK 3294. panta nodaļā “Neatļauta darbība vispār un vainas pakāpes” vēl bija atrodamas šādas divas normas: 1) BVCK 3293. pants: *Kas otru apsūdz par ļaunprātību, tam tā jāpierāda;*¹⁸ 2) BVCK 3304. pants: *Pierādījumi par to, ka tiesību aizskārums vispār izdarīts, jāsniedz tam, kas kaitējumu cietis; bet pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, piekrit atbildētājam* [autora izcēlums].¹⁹ Pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, varēja ar t. s. “ekskulpācijas pierādījumiem”.²⁰ Abas šīs normas nav pārņemtas CL. Kā redzams, BVCK pierādīšanas pienākuma kontekstā saturēja daudz skaidrāku regulējumu, šķietami nosakot vispārēju vainas prezumpciju, kas darbojās kā deliktu tiesībās, tā arī ligumtiesībās.

Tomēr, neraugoties uz šo šķietami nepārprotamo vispārējo vainas prezumpciju BVCK, starpkaru perioda Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta prakse šajā aspektā rada jautājumus par patieso šīs normas tvērumu. Tā, piemēram, BVCK 3304. panta kontekstā Senāta Civilais kasācijas departaments izteica šādu tēzi: *Vaina nav prezumējama, bet tā jāpierāda tam, kas uz to atsaucas. [..]* [autora izcēlums].²¹ Līdzīgi kādā citā lietā Senāta Civilais kasācijas departaments norādīja, ka *[..] prasītājs šai lietā dibina savu prasību, līdz ar to gan uzņemoties pierādīt taisni atbildētājas vainu (L. c. l. 3444. p. [CL 1779. panta priekštecis – autora piebilde]), turpretim, ja prasība būtu pamatota ar Dzelzc. lik., tad*

¹⁷ Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 379. lpp.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Turpat, 380. lpp.

²⁰ Sk.: Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 09.11.1922. spriedums Ramaņa prasībā pret Dubultu fabrikas akciju sabiedrību. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. I. turpinājums līdz 1926. g. jūlijam un pirmā izlaiduma papildinājums ar alfabētisko rādītāju abām daļām. Sastādījuši: Latvijas Tiesu palātas loceklis F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B. v.]: autoru izdevums, 1926, 15.–16. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 27.09.1934. spriedums Dauces prasībā pret Pļavnieku. Grām.: (XI) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. X turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B. v.]: izdevniecība “Grāmatrūpnieks”, 1934, 210.–211. lpp.; Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta Apvienotās sapulces 29.11.1937. spriedums. Grām.: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B. v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 77.–80. lpp.

²¹ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta kopsēdes 26.04.1939. spriedums Streipas prasībā pret biedrību “Muitas artelis”. Grām.: XV Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi, Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1939, 270.–271. lpp.

dzelzceļiem savukārt būtu – ekskulpācijas veidā – jāpierāda tādu apstākļu esamība, kas atsvabinātu viņu no atbildības [...] [autora izcēlums].²² Šo tēzi Senāta Civilais kasācijas departaments uzturēja arī pēc tam, kad tālaika Dzelzceļa likumā tika veikti grozījumi attiecībā uz pierādīšanas pienākuma jautājumu: *Tātad [Dzelzceļa likuma – autora piebilde] 97. p. savā tagadējā redakcijā vairs neuzliek dzelzceļam ekskulpācijas pierādīšanas pienākumu, bet šai ziņā neatkāpjās no vispārējā CL pieņemtā principa, ka tam, kas prasa atlīdzību par zaudējumiem, jāpierāda atbildētāja vaina (CL 3284., 3440. p.)* [autora izcēlums]. *Tāpēc arī konkrētajā gadījumā prasītājam bija jāpierāda dzelzceļa vaina ar prasītāja mantu notikušā nelaimes gadījumā.*²³

Attiecīgi, [...] ciktāl **prasītājs** zaudējumu atlīdzinājuma pienākumu pamato ar CL. 3444. p. noteikumiem, viņš taisni **nevar apiet vainas jautājumu** [autora izcēlums].²⁴ Vēl uzskatāmāk šī doma pausta kādā citā Senāta Civilā kasācijas departamenta izspriestā lietā: **Ekskulpācijas pierādījumu var uzlikt tikai vainīgam**; šajā ziņā CL 3304. p. tieši nosaka, ka, ja ir pierādīts tiesību aizskārums, kas nav izdarīts ļaunprātīgi, tad pierādīt, ka tas noticis bez atbildētāja vainas vai neuzmanības, piekrit pēdējam [autora izcēlums]. *Tātad pašam prasītājam vispirms būtu jāpierāda pats tiesību “aizskārums”, t. i., atbildētāja pati par sevi neatļautā darbība (CL 3284. p. beigās)* [autora izcēlums]. *Tātad, arī konkrētajā lietā prasītājam būtu bijis visupirms jāpierāda, ka atbildētājs, notārs J., apliecinot pilnvaras parakstītāja personību uz pases pamata, nodarījis neatļautu darbību, kas būtu pieskaitāma viņam par vainu* [autora izcēlums].²⁵ Vēlreiz izlasot BVCK 3304. pantu un iepriekš citētās Senāta Civilā kasācijas departamenta atziņas, nebūtu pārspilēti teikt, ka rodas neizpratne – BVCK 3304. pants, no vienas puses, paredzēja, ka pienākums “pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, piekrit atbildētājam”, savukārt Senāta Civilais kasācijas departaments, no otras puses, vairākkārt uzsvēris, ka “atbildētāja vaina nav prezumējama”; “prasītājam jāpierāda atbildētāja vaina”; “ekskulpācijas pierādījumu var uzlikt tikai vainīgam”. Uzreiz jāteic, ka risinājums, lai kļiedētu šo neizpratni, nav acīmredzams. Šeit jāņem vērā divi aspekti.

Pirmais no tiem ir saistāms ar terminoloģiskām niansēm CL un BVCK. CL 1635. pantam atbilstošais BVCK 3284. pants²⁶ vārdkopas “ciktāl viņu par šo darbību var vainot” vietā saturēja vārdkopu “ciktāl šo darbību var pieskaitīt

²² Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 26.10.1933. spriedums Tenesa prasībā pret Dzelzceļa virsvaldi. Grām.: X Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B. v.]: izdevniecība “Jūrists”, 1933, 81. lpp.

²³ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 27.01.1937. spriedums AS “Livonija” prasībā pret Dzelzceļa virsvaldi. Grām.: (XIII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B. v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936/1937, 342.–343. lpp.

²⁴ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 25.11./16.12.1936. spriedums Hausmaņa prasībā pret Latvijas valsti, Finanču min. personā. Grām.: (XIII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B. v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936/1937, 479. lpp.

²⁵ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 28.09.1937. spriedums Rīgas hipotēku biedrības prasībā pret Ansonu u. c. Grām.: (XIII) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. [B. v.]: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936/1937, 747.–748. lpp.

²⁶ Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 378. lpp.

viņam par vainu". Šāda terminoloģiska atšķirība novērojama arī citās normās: CL 1637. pantam atbilstošais BVCK 3286. pants²⁷ vārdkopas "nav vainojami" vietā saturēja vārdkopu "nepieskaita par vainu". Līdzīgas izmaiņas novērojamas arī CL 1638. un 1644. pantam atbilstošajā BVCK 3287.²⁸ un 3294. pantā.²⁹ Turklāt CL 1640. pantā regulētās vainas pakāpes atbilstošajā BVCK 3289. pantā³⁰ bija nosauktas par pieskaitāmības pakāpēm. No šī pantu salīdzinājuma izriet būtisks secinājums – CL šobrīd lietoto vainas un vainojamības jēdzienu BVCK faktiski apvienoja zem vienota jēdziena – vaina, kura tiesību aizskārējam bija "jāpieskaita", lai piemērotu civiltiesisko atbildību. Ar jēdzienu "vaina" BVCK aptvēra ne tikai vainas pakāpes, bet arī izņēmumus no atbildības piemērošanas, piemēram, tiesību aizskārumus, ko nodarījuši bērni līdz septiņu gadu vecumam vai personas ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem (CL 1637. panta pirmā daļa).

Otrs aspekts saistāms ar apsvērumu, ka starpkaru perioda Latvijas civiltiesībās vainas un atbildības izslēdzoša apstākļa – nejauša šķēršļa (nejaušības) – jēdzieni tika savstarpēji pretnostatīti, ievērojot, ka nejaušība bija tur, kur notikumu krietns un rūpīgs saimnieks nevarēja nedz paredzēt, nedz novērst, – tur attiecīgi nav arī vainas. Kā norādījis tiesību zinātnieks N. Vīnzarājs, abi kvalificētie gadījumi (nejaušs notikums un nepārvarama vara) izslēdz parādnieka vainu.³¹ Vienlaikus nejaušības jēdzienam tika izmantoti līdzīgi kritēriji, kas tika analizēti vainas (neuzmanības) ietvaros – kaitējuma paredzamība un novēršamība.³² Šajā ziņā jāatzīmē prof. V. Sinaiska izteikts novērojums, ka BVCK parastā gadījuma (vainas) un kvalificētā gadījuma (nejaušības) izpratnes tika sajauktas kopā.³³

Ko no šī visa var izsecināt? Autora ieskatā, tas liek pamatoti domāt, ka BVCK lietotais vainas jēdziens bija ārkārtīgi ietilpīgs – tas aptvēra ne tikai klasisko (šaurāko) vainas izpratni, proti, ka atbildības piemērošanai bija jākonstatē tiesību aizskārēja neuzmanība vai nolūks, bet tas aptvēra arī atbildību izslēdzošus apstākļus, tostarp nejaušu šķērslī (nejaušu notikumu un nepārvaramu varu), sev piederošas tiesības izlietošanu u. tml. (tātad arī vainas plašāko izpratni). Saskaņā ar šādu vainas jēdziena izpratni BVCK, var izskaidrot to, ka patiesībā BVCK 3304. pants un šīs normas sakarā atrodamā Senāta Civilā kasācijas departamenta prakse ir savstarpēji saskaņīgi un ka attiecīgi nerodas arī nekādas pretrunas.

Un proti, BVCK 3304. pants (*Pierādījumi par to, ka tiesību aizskārums vispār izdarīts, jāsniedz tam, kas kaitējumu cietis; bet pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, piekrit atbildētājam*) ir iztulkojams šādi: a) cietušajam ir jāpierāda "tiesību aizskārums" (jeb, kā norādījis Senāta Civilais kasācijas departaments, neatļauta darbība) – tiesību aizskārēja vaina (neuzmanība vai nolūks) (tātad vainas

²⁷ Baltijas vietējo civillikumu kopojums latviešu valodā: Vietējo likumu kopojuma III daļa. Neoficiāls izdevums Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 378. lpp.

²⁸ Turpat.

²⁹ Turpat, 379. lpp.

³⁰ Turpat, 378. lpp.

³¹ Vīnzarājs N. Gadījuma loma savstarpējos (sinallagmatiskos) līgumos. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1932, Nr. 7/8, 243.–256. lpp.

³² Буковский В. (сост.) Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II., содержащий Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1299, 1390–1391; Čakste K. Nejaušība un nepārvarama vara Latvijas Civillikumos. Jurists, 1937, Nr. 71/72, 12.–16. lpp.

³³ Синайский. В. И. Основы гражданского права. В связи с частью III Свода узаконений, действующих в Латвии и Эстонии. Выпуск II. Рига: издание акц. о-ва Вальтерс и Рапа, 1926, с. 284.

šaurākajā izpratnē esība), kuras rezultātā nodarīts atlīdzināms kaitējums; kad tas izdarīts, b) tiesību aizskārējam jāpierāda, ka “aizskārums nav tomēr pieskaitāms par vainu”, piemēram, ka kaitējums radies sakarā ar nejašu notikumu (tātad vainas plašākajā izpratnē neesību). Arī prof. I. Tjutrumovs zaudējumu atlīdzināšanas pienākuma kontekstā ir norādījis, ka tieši prasītājam (cietušajam) ir jāpierāda, ka atbildētāja neatļautā rīcība notikusi ļauna nolūka vai neuzmanības formā, kur savukārt atbildētājam ir iespēja pierādīt, ka konkrētās sekas tas nevarēja novērst,³⁴ piemēram, sakarā ar nejašu šķērslī (nejausību). Šāda izpratne izskaidro to, kāpēc Senāta Civilais kasācijas departaments vairākkārt uzsvēra, ka tiesību aizskārēja vaina (šaurākajā izpratnē) nav prezumējama – tā cietušajam ir jāpierāda, savukārt tiesību aizskārējs varēja pierādīt, ka nav konstatējama viņa vaina (plašākajā izpratnē) sakarā, piemēram, ar nejašu šķērslī. Minētie atbildību izslēdzošie apstākļi arī ir šie “ekskulpācijas pierādījumi”, uz kuriem norādījis Senāta Civilais kasācijas departaments: *[...] atbildētājam, kā vainīgai pusei, ekskulpācijas veidā jāpierāda, ka tiesību aizskārums noticis bez viņa vainas, t. i., nejauši (3443. p.) [autora izcēlums].*³⁵

Šie apsvērumi kopumā arī raksturo t. s. “vainas principu”, kas tika plaši atzīts starpkaru perioda tiesību doktrīnā un tiesu praksē, pretnostatot to t. s. “nodarījuma principam”: *[...] necenšoties uzklaut attaisnojumu [piemēram, nejašu šķērslī – autora piebilde] vai meklēt vainas esamību vai neesamību [neuzmanību vai ļaunu nolūku – autora piebilde] [autora izcēlums]. [...] Tad pietika tikai ārēja sakarība – zaudējumu nodarīšanas fakts [...] vainas princips neapmierinās ar tādu ārēju sakarību.*³⁶

Rezumējot minēto, izdarāms secinājums, ka CL 1644. panta pirmās daļas priekštecis – BVCK 3294. pants (un citas saistītās normas) – nesaturēja vispārēju vainas (neuzmanības) prezumpciju, lai gan BVCK 3304. pants pirmšķietami vedināja domāt, ka BVCK šādu prezumpciju saturēja. Ņemot vērā, ka BVCK 3304. panta analogs CL nav atrodams, var secināt, ka CL sastādītāji vēlējušies vēl skaidrāk norādīt, ka šāda vispārēja prezumpcija CL netiek paredzēta (lai gan, kā redzams, Senāta Civilais kasācijas departaments neapjuka, piemērojot BVCK 3304. pantu). Katrā ziņā CL palikusī 1644. panta pirmā daļa joprojām ir maldinoša un prasa precizējumus, lai norma būtu viennozīmīgāka. Līdz ar to turpmāk autors apskata, kādā virzienā CL 1644. panta pirmā daļa varētu būt precizējama, balstoties uz vispārīgajiem pierādīšanas principiem un īpatnībām, piemērojot civiltiesisko atbildību deliktu tiesībās un līgumtiesībās.

3. Pierādīšanas nastas sadalījuma īpatnības deliktu tiesībās un līgumtiesībās

Sākotnēji nepieciešams iezīmēt deliktu tiesību un līgumtiesību būtisko atšķirību – nodibinot līgumiskās attiecības, puses ir brīvas nodrošināties pret

³⁴ Тютрюмов И. Гражданское право. Второе, исправленное и значительно дополненное издание. Тарту: Типография Г. Лаакманъ, 1927, с. 139.

³⁵ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 22.11.1933. spriedums Amerika prasībā pret Eriņu. Grām.: X Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. VIII turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievestiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B. v.]: izdevniecība “Jūrists”, 1933, 59. lpp.

³⁶ Sk.: Čakste K. 2011, 191.–193. lpp.

neparastiem riskiem. Taču šādas iespējas nav delikta gadījumā,³⁷ šeit kaitējums tiek nodarīts negaidīti bez iepriekšējas pušu vienošanās, un parasti cietušajiem nav bijusi iespēja veikt zināmus priekšdarbus, lai aizsargātu savas intereses kaitējuma nodarīšanas gadījumā.³⁸ No šīs aksiomas Šveices tiesību literatūrā tiek atvasināts princips, ka delikta gadījumā puses ir vienlīdzīgas, tās vienlīdz labi zina lietas apstākļus. Savukārt līgumtiesībās līguma pārkāpuma apstākļi atrodas parādnieka sfērā, nevis kreditora, tādējādi pamatojot vainas prezumpcijas nepieciešamību līgumtiesībās.³⁹ Līdzīga pieeja pastāv arī Vācijā un Austrijā.⁴⁰ Pakavējoties pie šī principa, jāatzīmē, ka, autora ieskatā, to nevarētu absolutizēt. Tā, piemēram, būvniecībā šie apstākļi mēdz atrasties vienlaikus abu līdzēju (pasūtītāja un būvdarbu veicēja) sfērā, kas pamato no CL 1. panta izrietošā abpusējas sadarbības pienākuma esību.⁴¹ Nereti būvniecībā līguma pārkāpumu izraisa arī kreditora (pasūtītāja) bezdarbība, piemēram, būvlaukuma neierādīšana, kas dod būvdarbu veicējam tiesības izteikt līguma neizpildīšanas ierunu.

Jebkurā gadījumā jāteic, ka kritērijs – kuras personas sfērā atrodas strīdīgie apstākļi – ir atzīts princips, kuru ievēro, nosakot pierādīšanas nastas sadali. Tā, piemēram, idejiski šādu apsvērumu dēļ vainas prezumpcija ir noteikta arī kapitālsabiedrību valdes locekļu atbildības regulējumā (Komerclikuma⁴² 169. panta trešā daļa), ievērojot, ka tieši valdes loceklis vislabāk spēj pamatot, kāpēc konkrētajos apstākļos tika, piemēram, noslēgts zaudējumus nesošais darījums, tam uzrādot attiecīgus pierādījumus, kas apstiprina prasītās rūpības ievērošanu (piemēram, uzrādot pirms darījuma slēgšanas pasūtīto eksperta atzinumu, kas satur slēdzienu, ka sabiedrības manta pārdota par tirgus cenu). Līdzīgu apsvērumu dēļ vainas prezumpcija noteikta, piemēram, kustoņa vai dzīvnieka turētājam, jo tikai tas spēj pierādīt, ka rīkojies bez neuzmanības, t. i., *[..] ir spēris visus pēc apstākļiem nepieciešamos drošības soļus, vai ka zaudējums būtu noticis, neraugoties uz visiem drošības soļiem* (CL 2363. pants).

Anglosakšu tiesību literatūrā pieeja, ka pierādīšanas nasta jāuzliek tai pusei, kurai ir labāka piekļuve nepieciešamajai informācijai, tikusi kritizēta. Proti, tiek uzskatīts, ka šī pieeja labi darbojas līgumtiesībās, bet ne deliktu tiesībās, proti, atbilstoši šai loģikai ir pamatoti uzlikt pierādīšanas nastu līgumpārkāpējam, taču delikta gadījumā ne jau cietušais labāk zinās par tiesību aizskārējam pieejamajiem piesardzības pasākumiem (to izdevumiem), bet gan pats tiesību aizskārējs.⁴³ Neraugoties uz šo kritiku, deliktu tiesībās dominē princips, ka tiesību aizskārēja vaina pēc vispārējā noteikuma jāpierāda cietušajam, ja vien tiesību normās nav noteikta vainas prezumpcija (CL 2363. pants) vai stingrās atbildības modelis (CL 2347. panta otrā daļa). Jau romiešu tiesībās tika atzīta pieeja, ka deliktu tiesībās

³⁷ Major W. T., Taylor Ch. Law of Contract. 9th ed. London: M & E Pitman Publishing, 1996, p. 279.

³⁸ Peel E. The Law of Contract. Thirteenth edition. London: Sweet & Maxwell, Thomson Reuters, 2011, p. 1055.

³⁹ Sk.: Schwenger I. Schweizerisches Obligationenrecht. Allgemeiner Teil. 7. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2016, S. 155.

⁴⁰ Winiger B., Karner E., Oliphant K. (eds.). Digest of European Tort Law. Vol. 3: Essential Cases on Misconduct. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2018, p. 27.

⁴¹ Daži jautājumi par uzņēmuma līguma izpratni (J. Kārklīņa viedoklis). Jurista Vārds, 10.09.2019., Nr. 36 (1094).

⁴² Komerclikums: LV likums. Pieņemts 13.04.2000. Publicēts 04.05.2000., Latvijas Vēstnesis, 01.06.2000., Nr. 158/160; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, Nr. 11.

⁴³ Posner E. A. Fault in Contract Law. Michigan Law Review, Vol. 107, No. 8. Symposium: Fault in American Contract Law, 2009.

vaina pēc vispārējā principa bija jāpierāda cietušajam.⁴⁴ Tā arī Kopējā modeļa projekta⁴⁵ (*Draft of Common Frame of Reference*) komentāros norādīts, ka delikta gadījumā cietušajam būtu jānorāda un, ja nepieciešams, arī jāpierāda visi atbildības priekšnoteikumi.⁴⁶ Attiecīgi mūsdienās cietušajam vaina ir jāpierāda, piemēram, Austrijā, Šveicē, Grieķijā, Francijā, Beļģijā, Spānijā, Portugālē, Anglijā, Dānijā, Somijā, Polijā, Čehijā.⁴⁷ Savukārt vainas prezumpcija deliktu tiesībās pastāv, piemēram, Lietuvā, Slovākijā, Horvātijā.⁴⁸

Deliktu tiesību kontekstā mūsdienu Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta praksē ir atrodama tā pati pieeja, kas pastāvēja iepriekš aprakstīto BVCK normu sakarā, proti, ka tiesību aizskārēja vaina (neuzmanība vai nolūks) (tātad šaurākā vainas izpratne) ir jāpierāda cietušajam. Tā, piemēram, kādā lietā cietušais (kāda hokeja kluba bijušais audzēknis) cēla prasību pret hokeja treneri, hokeja klubu un Latvijas valsti par solidāru morālā kaitējuma atlīdzināšanu par veselībai nodarīto kaitējumu un sakropļojumu, prasītājam uzskatot, ka viņam tika piemērota veselības stāvoklim neatbilstoša treniņu programma un tehnika, kā arī tikuši pieļauti pārkāpumi ārstniecības procesā, un rezultātā prasītājam sirds vairs nedarbojās bez EKS defibrilatora. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments norādīja: *[.] lai noskaidrotu lietas apstākļus, kuri ietilpst pierādīšanas priekšmetā, tiesai bija jāņem vērā, ka vispārīgi prasījumos par zaudējumu atlīdzinājumu prasītājam jāpierāda: 1) tiesību aizskārums, ar ko viņam nodarīti zaudējumi (sk. Civillikuma 1635. pantu); 2) ar šo tiesību aizskārumu nodarīto zaudējumu apmērs (sk. Civillikuma 1779. pantu)* [autora izcēlums]. Savukārt atbildētājam jāpierāda: *1) ka viņš nav vainojams zaudējumu nodarīšanā (sk. Civillikuma 1636. un 1638. pantu); 2) vai ka prasītājs pats vainīgs pie zaudējumu nodarīšanas, jo nav ievērojis pienācīgu rūpību (sk. Civillikuma 1646. un 1776. pantu); 3) vai ka prasītājs pats rīkojies ļaunā nolūkā (sk. Civillikuma 1642. pantu)* [autora izcēlums].⁴⁹ Šāds pierādīšanas standarts tika piemērots arī kādā citā deliktu tiesību strīdā.⁵⁰

Savā ziņā ir pārsteidzoši, ka, tā kā CL nav tādas normas, kādu saturēja BVCK (3304. pants: *Pierādījumi par to, ka tiesību aizskārums vispār izdarīts, jāsniedz tam, kas kaitējumu cietis; bet pierādīt, ka aizskārums nav pieskaitāms par vainu, piekrit atbildētājam*), mūsdienu Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments savā praksē ir nonācis pie faktiski BVCK 3304. panta risinājuma. Citētajā pierādīšanas nastas sadalījumā sevišķa uzmanība pievēršama tam, ka attiecībā uz prasītāja pienākumā ietilpstošo pierādīšanas priekšmetu ietverta atsauce uz CL 1635. pantu, savukārt attiecībā uz atbildētāja pienākumā ietilpstošo pierādīšanas priekšmetu – uz CL 1636. un 1638. pantu, kas uzskaita atbildību izslēdzošus apstākļus – sev piederošas tiesības izlietošanu, darbošanos pēc aizskartās personas

⁴⁴ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, p. 20.

⁴⁵ Kopējā modeļa projekts (*Draft of Common Frame of Reference*). Pieejams: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf [aplūkots 18.02.2021.].

⁴⁶ von Bar C., Clive E. (eds.). *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law*. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, p. 3407.

⁴⁷ Winiger B., Karner E., Oliphant K. 2018, pp. 26, 29, 30, 34, 37, 45, 48, 50, 60, 66, 77, 79.

⁴⁸ *Ibid.*, pp. 67, 73, 82, 87.

⁴⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 17.12.2019. spriedums lietā Nr. SKC-251/2019, 8.2 punkts.

⁵⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 29.08.2019. spriedums lietā Nr. SKC-240/2019, 5.1 punkts.

gribas, atļautu pašaizstāvību, apakšnieka nodarītu tiesību aizskārumu pēc priekšnieka pavēles. Kā redzams, šeit Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments lieto vainojamības jēdzienu, ko agrāk BVCK (un attiecīgi Senāta Civilais kasācijas departaments) apzīmēja ar vienoto (plašo) vainas jēdzienu.

Tāpat mūsdienu Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments deliktu tiesību kontekstā atzinis, ka prasītājam kā cietušajam, ceļot prasību uz CL 1635. panta pamata, ir jāpierāda visi civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi, tostarp neatļauta darbība.⁵¹ Šī tēze ir tikusi precizēta kādā citā lietā: *Lai piepildītu Civillikuma 1635. panta materiālo sastāvu, prasītājam tas līdz saprātīgas ticamības pakāpei jāpierāda, bet tiesas spriedumā jāiekļauj attiecīgā motivācija.*⁵² Šeit gan jāatzīmē, ka minētais tēzes precizējums tika izteikts lietā, kurā tika skatīts jautājums par saskarsmes tiesībām. Attiecīgi, tā kā cietušajam delikta gadījumā pēc vispārēja noteikuma jāpierāda visi civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi, tad prasītājam kā cietušajam jāpierāda arī atbildētāja kā iespējamā tiesību aizskārēja vaina, piemēram, rupja neuzmanība kā neatļauta vainas pakāpe.⁵³ Kādā lietā Augstākās tiesas Civillietu departaments īpaši atzīmēja, ka *ceļu satiksmes noteikumu pārkāpuma fakts un ceļu satiksmes negadījuma izraisīšanas fakts pats par sevi nerada ne vieglas, ne rupjas neuzmanības prezumpciju* [autora izcēlums]. *Ceļu satiksmes negadījumu iespējams izraisīt gan ar vieglu, gan rupju neuzmanību, un šo neuzmanības veidu nošķiršanai nepieciešams noskaidrot zaudējumus izraisījušās personas rīcību konkrētā negadījuma apstākļos un subsūmēt to Civillikuma 1646., 1645. pantu normām.*⁵⁴

Pirms pievērsties līgumtiesībām, sākotnēji nepieciešams atzīmēt, ka vainas jautājums līgumtiesībās parasti nav tik problemātisks kā deliktu tiesībās (deliktu tiesībās vaina (tās izpausme – neuzmanība) ir atbildības piemērošanas fundament). Līgumtiesībās atbildība principā tiek balstīta uz līguma noteikumiem, kas privātautonomijas ietvaros papildus likuma noteikumiem detalizē un konkrētizē pušu uzvedības modeli (nosaka prasītās rūpības standartu) (CL 1785. pants). Līdz ar to līgumattiecībās ir vieglāk identificēt vainu – līdzēja veiktās rīcības neatbilstību prasītās rūpības standartam, jo atliek norādīt uz kāda līguma noteikuma neizpildi. Pie tam jāatzīmē, ka pastāv arī t. s. “stingrās atbildības grupas” saistības, piemēram, maksāšanas saistības, lietas izgatavošanas saistība, kur parādnieka vainas (neuzmanības) vērtējumam nebūs izšķirīgas juridiskas nozīmes. Šāda tipa saistībās parādniekam ir pienākums nevis pielikt visas saprātīgās pūles, bet gan garantēt noteiktu rezultātu. Tāpat jāņem vērā, ka puses privātautonomijas ceļā bieži vien izmaina likumā noteikto atbildības modeli, tipiski paredzot stingrāku atbildību (piemēram, ietverot garantijas saistības). Plašāk par vainas nozīmi līgumtiesībās autors aicina skatīt autora rakstu “Vainas elementi līgumiskās atbildības piemērošanā”.⁵⁵

⁵¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 27.06.2018. spriedums lietā Nr. SKC-159/2018, 8. punkts.

⁵² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 11.02.2020. spriedums lietā Nr. SKC-166/2020, 7. punkts.

⁵³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 14.03.2007. spriedums lietā Nr. SKC-110/2007.

⁵⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 20.04.2016. spriedums lietā Nr. SKC-0105/2016, 12.3 punkts.

⁵⁵ Sk.: Brants E. Vainas elementi līgumiskās atbildības piemērošanā. Grām.: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 270.–286. lpp.

Attiecīgi līgumtiesību kontekstā, izpētot Latvijas tiesu praksi, jāsecina, ka šeit reizēm novērojama tendence noteikt atbildētāja (līgumpārkāpēja) vainas prezumpciju. Šajā kontekstā jāpiemin šāda starpkaru perioda Senāta Civilā kasācijas departamenta paustā tēze: *[..] nomas priekšmeta pasliktināšanās gadījumā iznomātājam jāpierāda šī priekšmeta labākā kvalitāte tā nodošanas laikā [tātad jāpierāda zaudējumu apmērs – autora piebilde]; nomniekam šādā gadījumā turpretim jāpierāda, ka pasliktināšana nav pieskaitāma viņam par vainu (L. c. l. 3304. p. [..].*⁵⁶ Analogiskas atziņas izteiktas arī mūsdienu Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta praksē. Kādā lietā, kurā tika risināts strīds starp advokātu un viņa klientu par sniegto juridisko pakalpojumu apjomu un kvalitāti, Senāta Civillietu departaments atzina, ka *pēc vispārēja noteikuma prasībās atlīdzināt zaudējumus, kas radušies sakarā ar saistības neizpildīšanu, prasītājam jāpierāda: pirmkārt, tiesība prasīt izpildīšanu, t. i., viņam jāpierāda tiesiskās attiecības esība, uz kuras pamata atbildētājam pienākas izpildīt; otrkārt, izpildīšanas termiņa iestāšanās; treškārt, prasot zaudējumu atlīdzību – zaudējuma apmērs (sk. Civillikuma 1401., 1402., 1785. pantu) [autora izcēlums]. Savukārt atbildētājam pēc analogijas ar Civillikuma 1838. pantu jāpierāda,*⁵⁷ **ka viņš savu no līguma izrietošo saistību ir izpildījis, jo viņa pienākums izteicies darbībā** (sk. arī Bukovskis V. *Civilprocesa mācību grāmata*. Rīga: Autora izdevums, 1933, 774. lpp.) [autora izcēlums]. *Respektīvi, ja advokāts veicis konkrētas darbības juridiskās palīdzības sniegšanas ietvarā, tad viņam šo darbību apjoms un kvalitāte arī ir jāpierāda, iesniedzot atbilstošus pierādījumus* [autora izcēlums].⁵⁸ Minētais pierādīšanas standarts tika piemērots arī kādā būvniecības strīdā starp pasūtītāju un būvdarbu veicēju.⁵⁹

Līdzīgu atziņu Senāta Civillietu departaments izteica kādā citā lietā, norādot: *[..] pārvaldnieku no atbildības par dzīvojamās mājas komunikāciju bojājuma rezultātā radīto kaitējumu ir pamats atbrīvot, ja ir ievērota līgumā un likumā noteiktā kārtība un pārvaldnieks no savas puses ir veicis visas nepieciešamās darbības, bet dzīvokļu īpašnieki kopsapulcē ir nobalsojuši pret pārvaldnieka ierosinājumu* [autora izcēlums].⁶⁰ Analogiski Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments vēl kādā citā lietā secināja: *Kā iepriekš jau norādīts, pārvaldnieks būtu atbrīvots no atbildības, ja viņš no savas puses būtu rīkojies ar pienācīgu rūpību savu pielīgtu pienākumu izpildē* [autora izcēlums].⁶¹

Šeit nedaudz jāpakāvējas pie iepriekš apskatītā strīda starp advokātu un viņa klientu. Šajā ziņā autora uzmanību piesaistīja Senāta Civillietu departamenta liktā

⁵⁶ Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 27.09.1934. spriedums Dauce prasībā pret Pļavnieku. Grām.: (XI) Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. X turpinājums ar alfabētisko rādītāju, rādītāju pievienstiem spriedumiem un likumu rādītāju. Sastādījuši: senātors F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter. [B. v.]: izdevniecība "Grāmatrūpnieks", 1934, 210.–211. lpp.

⁵⁷ CL 1838. pants: *Ka samaksa izdarīta, jāpierāda tam, kas to apgalvo. Pierādīt samaksu var ar visiem atļautiem pierādījuma līdzekļiem, bet sevišķi ar rakstisku apliecinājumu jeb kvīti; samaksas saņēmējs nedrīkst atteikties to izdot parādniekam. Kvīti var izrakstīt vai nu uz paša parāda akta, ja tāds ir, vai atsevišķi.*

⁵⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 31.10.2019. spriedums lietā Nr. SKC-316/2019, 10.1–10.2 punkts.

⁵⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 05.05.2020. spriedums lietā Nr. SKC-59/2020, 10.1 punkts.

⁶⁰ Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 16.03.2020. spriedums civillietā Nr. SKC-146/2020, 8.4 punkts.

⁶¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 16.10.2019. spriedums lietā Nr. SKC-248/2019, 7.2 punkts.

atsauce uz prof. V. Bukovska atziņām. Aplūkojot šo avotu, atklājas aina, ka prof. V. Bukovskis ir noteicis faktiski identisku atbildētāja pierādīšanas standartu kā prasījumam izpildīt līgumu, tā arī prasījumam atlīdzināt līguma neizpildes dēļ nodarītos zaudējumus. Proti, prasot izpildīt ar līgumu uzņemtās saistības, *atbildētājam jāpierāda: 1) ka viņš ir jau izpildījis ar līgumu uzņemtās saistības, 2) vai arī ka pēc darījuma rakstura izpildīšana papriekš izdarāma no prasītāja puses (Civillik. 3213. un 3531. p.) (pēc analogijas).*⁶² Savukārt, prasot atlīdzināt ar saistības neizpildīšanu nodarītos zaudējumus, *atbildētājam jāpierāda, ka viņš ir izpildījis, jo viņa pienākums izteicas darbībā (in faciendo) (Civillik. 3531. p.) (pēc analogijas).*⁶³ Kā redzams, šeit ir noteikts faktiski identisks pierādīšanas standarts diviem atšķirīgiem civiltiesiskās aizsardzības līdzekļiem – *līguma izpildes* prasījumam un *civiltiesiskajai atbildībai* (zaudējumu atlīdzināšanas prasījumam).

Šajā ziņā nevar nepamanīt prof. V. Bukovska piebildi pie civiltiesiskās atbildības pierādīšanas, norādot “jo viņa pienākums izteicas darbībā”. Atbilstoši CL 1412. pantam saistības priekšmets var būt arī atturēšanās no darbības, t. i., bezdarbība, piemēram, nekonkurēšanas pienākums, konfidencialitātes ievērošanas pienākums u. c. saistības. Diemžēl prof. V. Bukovskis nav norādījis, vai saistības, kuras priekšmets ir bezdarbība, pārkāpums ir jāpierāda pašam prasītājam (cietušajam līgumpartnerim) vai tomēr arī šeit pierādīšanas standarts paliek nemainīgs, proti, tas gulstas uz atbildētāju. Ievērojot principu *negativa non sunt probanda* (negatīvais nav jāpierāda), varētu teikt, ka šādā gadījumā pierādīšanas nasta būtu atstājama uz prasītāja (cietušā līdzēja) pleciem, jo varētu šķist netaisnīgi prasīt no atbildētāja pierādīt, ka tas ir atturējies no noteiktas darbības, t. i., ir ievērojis bezdarbību. No otras puses, tiesību literatūrā izteikta atziņa, ka apstākļi, ka nepieciešams konstatēt negatīvu faktu, automātiski nepārnes pierādīšanas pienākumu.⁶⁴

Autora ieskatā, ņemot vērā līgumisko attiecību specifisku un apstākli, ka vispārēja vainas prezumpcija līgumtiesībās noteikta arī radniecīgajās Vācijas un Šveices privāttiesībās,⁶⁵ kā arī ievērojot, ka “negatīvas” saistības (proti, kuras priekšmets izteicas bezdarbībā) pārkāpuma neesību atbildētājam būtu sevišķi apgrūtināši pierādīt, tomēr varētu būt apsverama ideja ieviest vispārēju vainas prezumpciju Latvijas līgumtiesībās, ja saistības priekšmets izteicas darbībā. Savukārt, ja saistības priekšmets izteicas bezdarbībā, tad pierādīšanas pienākums būtu atstājams uz cietušā līdzēja pleciem. Šeit jāpatur prātā, ka deliktu tiesībās pēc vispārējā principa pierādīšanas pienākums gulstas uz cietušo arī tad, ja tas tiesību aizskārējam pārmet bezdarbību. Autora ieskatā, saistības, kuras priekšmets izteicas bezdarbībā, pārkāpumu cietušajam līdzējam būtu relatīvi vienkāršāk pierādīt nekā cietušajam delikta gadījumā pierādīt tiesību aizskārēja bezdarbību kā neuzmanību, ievērojot, ka bezdarbības kā saistības pārkāpums jau kā tāds idejiski ir galvenokārt saistāms ar noteiktu aktīvu līgumpārkāpēja rīcību. Tā, piemēram, personai A sniedzot

⁶² Bukovskis V. 1933, 773. lpp.

⁶³ Turpat, 774. lpp.

⁶⁴ Ose D. 2015.

⁶⁵ Sk., piemēram, Looschelders D. Schuldrecht. Allgemeiner Teil. 16., neu bearbeitete Aufl. Academia Iuris. Lehrbücher der Rechtswissenschaft. München: Verlag Franz Vahlen, 2018, S. 181; Medicus D., Lorenz S. Schuldrecht I. Allgemeiner Teil. Ein Studienbuch. 21., neu bearbeitete Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2015, S. 154; Schulze R. (Schriftleitung). Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. 10. Aufl. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2019, S. 366.

pakalpojumus sava agrākā līgumpartnera B konkurentam C, ar aktīvu rīcību (pakalpojumu sniegšanu C) tiek pārkāpta starp A un B pieligtā nekonkurēšanas saistība, kuras priekšmets izteicas bezdarbībā. Līdz ar to šāds pierādīšanas nastas sadalījums, autora ieskatā, būtu taisnīgs un samērīgs.

Kopsavilkums

1. Civillikums neparedz vispārēju vainas (neuzmanības) prezumpciju. Tādu neparedzēja arī Baltijas vietējo civillikumu kopojums. Civillikuma 1644. panta pirmās daļas formulējums šajā ziņā ir maldinošs, un tas prasa precizējumus.
2. Deliktu tiesībās vispārēja vainas (neuzmanības) prezumpcija nebūtu ieviešama. Pierādīšanas pienākums būtu atstājams uz cietušā pleciem, izņemot, kur likums noteiktos gadījumos paredz vainas (neuzmanības) prezumpciju vai arī stingrās atbildības modeli, kur vainas (neuzmanības) analīzei nav juridiskas nozīmes.
3. Varētu būt apsverama ideja likumdošanas ceļā ieviest vispārēju vainas (neuzmanības) prezumpciju līgumtiesībās, ja saistības priekšmets izteicas darbībā. Savukārt, ja saistības priekšmets izteicas kā atturēšanās no darbības, t. i., bezdarbībā, tad pierādīšanas pienākums būtu atstājams uz cietušā līdzēja pleciem.